

Улас Самчук.

Волинь.*)

Слухав казку, аж рота роздявив. А лігши спати, як тільки заплющить очі, зараз-гульк!.. І перед ним страшний, з земними очима, довжелезною бородиською Безсмертний Кощей. І тут то пригадується Володькові таємничий ліс, хутір Клопи, дід Юхим і безліч всякого такого...

Дійсно великий і хороший світ! І безліч у ньому цікавого незнаного.

Володько постановив собі, щоб то не було, вчитись. Вчитись, вчитись! Ось вже кінчається осінь, пічнеться довга, скучна зима. Що тоді? Бомки стріляти? Ні.

Він вже не „такий малий“... До того він вже знає кілька „буквів“. Він вже знає А... — Таке як кроківка. Знає — О. — Як око, кругленьке, бублик... Ж — також знає... Лапате таке, як жук... Так і кричить ж-ж-ж...

Знав він ці „букви“ тому, бо їх знає його мати. Вона ходила колись малою три дні до школи і навчилася три букви. Далі дід „мамин батько Іліян, сказав: — а ми не вчилися, та їмо хліб, не треба й вам вчитися. Хлопці хай... Але дівка, аби шити та прясти вміла, та хліб спекти. За попа не піде, а мужикові хватить і неписьменної.

Так і лишилось. Але Володько гадає: — добре, як дід самі стільки казок знають. А звідки їх навчиться він, Володько?.. О, ні. Він мусить уміти читати книги, багато знатиме, вивчиться. Паном стане.

Але хто його буде вчити? Мама? — не вміє. Батько? — не має часу. Василь? — не хоче. І чому цей Василь не хоче? От капосний Василь...

Але коли й захоче, то Володько мусить йому щось дати, навіть чого доброго (страшно подумати) Василь захоче від нього його ножика-рачка з червоною колодочкою, якого мати купила йому за три копійки на Покрову в Мизічі. Ну це було б найгірше. Ножика віддати? Ні. Він готовий дати йому навіть ті дві копійки, які Володько хоронить ще від Великодня, які дала йому хрещена мама Зінька. Навіть віддав би свій склад цяцьок... А тамже стільки всяких паличок, вирізаних з соснової кори, колісчат, горщиків з гончарської глини, мушлів — знайдених в Дермані на каміноломнях, пуделок з пасти та сірників, срібних папірців з дорогих цукорків, назібраних коло монастира і безліч іншого... Все це Володько готовий віддати Василькові. Але ножика? Ні..

Ножика він ніяк не могтимо віддати... Бо чим тоді буде стругати?

*) Гл. „Дзвони“ чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932. і 1, 1933.

А як вивчиться, тоді зможемо, як і батько, читати Євангелію. У неділю чи свято, коли батько залишався зраня дома (ніколи Володько не зауважив, щоб батько ввечері брав Євангелію), брав він свою стару, обтріпану, у шкільній оправі Євангелію, яку йому подаровано ще при іспиті в школі за „атлічноє поведеніє і успіхі“... Брав її, накидав на плечі свиту і читав в голос, по церковному, виразно й протяжно.

„Во время о-о-оно! — починає батько. І прийде Ісус із Назарета в Галілею“!.. і так далі читає він святе письмо, а Володькові дивно, побожно стає на душі... Шкода, що він так мало розуміє... Ах, як би він хотів те розуміти. Ну... На те то й вчитися треба — робить висновок... Тоді і він зможемо встати в неділю рано, накинути на себе свитку, взяти Святе письмо і читати, розкравши ноги... Бо батько завше, коли стоїть, то ноги має розкравні... „Мабуть так треба“ — думає син. І він так стоятиме.. Це для більшої певности та важности. Але головне вчитися. Тут ходить лишень як... Хто вчитиме?..

Нагода, збіг обставин допомогли йому. Одного разу, по школі, коли Володько пригнав худобу (це було вже перед самим снігом), покликав його Василь до клуні.

— Знаєш що? — почав він таємничо, шепотом... Наш собака (Володько дивується: „наш“? Раніше було завше „мій“) уже так виріс, що далі ховати його не можна. Знаєш, що я думаю?..

Ну? Що Василь думає?

Василь думає, що мати (і чому Василь ніколи не скаже мама, а завше мати?) дуже не люблять собак... Але ж чекай. Він думає, що коли Володько їх гарно попросить, то все буде гаразд. Володько хай так робить: візьме собачка, принесе його до хати, похвалить його, покаже всім його чорне піднебіння, як доказ, що собачок лихий, ну й...

— Я дуже дякуватиму, і щось також тобі зроблю — закінчив Василь.

Володько став, натягнув на обличчя свою маску поважного... Чекай — думає... Оце гаразд...

— А будеш ти мене вчити азбуку? — випалив зненацька...

Василь без надуми й рішуче:

— Буду! — і радіє, що Володько так мало вимагає... Але той йде далі!

— А будеш показувати мені книжки з картинками?

— Ну, буду. Але ти не дери їх... Мені за це вчитель відриватиме вуха... Знаєш?

— Хм... Що ж я?.. Дитина мала, чи що? Я тільки zobачу і все. Коли ти будеш мене вчити?..

— Як то тільки розпустять на Різдво.

— Ні. Я хочу раніше. Тепер зараз, як тільки сніг впаде...

Моє око зовсім загоїлось...

Василькові це не дуже подобається. Та що робити.

— Ну добре. Але ти мусиш бути пам'ятущим...

— Хм — усміхається Володько... Це, каже він, вже моє діло...
І зобов'язання готові.

Того ж самого вечора Володько бере на руки собачка і пре його до хати. Батько і мати були якраз дома. Але найшвидше виявив зацікавлення Хвидот.

— Сцо ти плиніс? Сцо то? Бана? — гармідерить малий...
А мати одразу.

— Кинь його. Ще бліх тут намножить. Де ти його в нечистого вискіпав?

— Ні, мамо. У нього бліх нема... А яке у нього піднебіння. Чорне яке... Лихий буде...

Увійшов Василь і страшенно зацікавився песиком. Він навмисне не разом увійшов і навмисне зацікавився ним, ніби то він щойно його зобачив.

— Такий собака — гуторила мати — потребує ще молока, а у нас його й для себе обмаль. Осе вицягнула ще сьогодні з кварту, а завтра й того не дасть Раба.

— Ее, мамо! Він їсть муку з водою. Он у мельника двоє щенят так кормлять.

— То то у мельника. Мельник з людей дере, а нам своєї треба змолоти, та з чого то молотимеш?..

— Дві-три картоплі і він буде ситий — каже Василь...

— Як вгодую картоплею веприка, то саліська попоїси.
А з собаки що? Сморід та блохи...

— Ні одної блохи не має. Направду. Я вам ось покажу — і Володько підніс собачка аж до столу...

— Ну-ну-ну! Ти но його на стіл не висади — заговорив по перше батько.

— Гень з ним! Закинь його туди під припічок та сам мусиш і доглядати, бо я не маю на все часу — і цим мати дала ніби згоду на легальне утримання собаки.

— Ми, каже Василь, зробимо йому будку в хліві і будемо обидва доглядати.

— Та... Хай буде. Собака в господарстві також пригодиться... — Завершив батько.

Все скінчилося гаразд.

IV.

Володько починає вчитися. Нові клопоти та турботи... На Дмитра у Мизічі ярмарок. Матвій остаточно вирішив продати свої карі жеребці, а купити якісь „гардиги“, аби з двору можна було зїхати. Тепер зима, праця для коней не яка там... Стояти потраплять усякі шкіри... А зате він зараз виплатить свої зобов'язання. Страх як не любив він мати боргів.

Майже ніодного ярмарку не мине, щоб і мати на нього не їхала. Чи треба що, чи не треба, а їхати мусить.

— Мамо! — морочить її Володько.

— Чого тобі?..

— Купіт мені „кітрадь“ і „карандаша“, і грифльову дошку. Купіііт!.. Купите?..

— От тобі й на. А де ж я грошей наберуся?..

Володько шурнув у запік, пре свої копійки:

— Натє, мамо. Ось тут дві копійки. Решту заколядую, віддам...

Просить Володько, аж сльози на очах тремтять...

— Ну, замороко, ти! Бери свої копійки і йди геть.

Он носа підотри, шмаркачу...

— А купите?..

— Ну, ну! Куплю вже, куплю...

І Володько аж підстрибнув, А-а, носа то він підітре...

Ну й довгий це видався день. Такого дня Володько ше не памятає. Зрання в останнє вигнав на жито корову та вполудень почав падати сніг. Йому подобалась така погода. Не холодно, тихо... Лапятий, густий ліс вергає з тяжкого сірого неба. Навколо ні душі живої. Недалеко яр, і там непорушно засипляють старечі, розлогі, побиті громами сосни та дуби. Вигукнеш і згук всякає в оточення... Паша все більше та грубше вкривається верствою снігу. Володько стоїть непорушно, мов статуя обкидана снігом і вслухується. Десь здалека, чи з Верхова, чи Дерманя чути завміраючі відгуки дзвону...

Ну...— поворушився Володько. Досить. Вже худоба не може далі видобути з-під снігу паші. До дому. До зобачення, дорогі поля, луки і ліс! До побачення!..

І він жене Рабу та теличку. Йдуть вони спокійно по снігу, а за ними борхається, човгаючись навмисне великими чоботиськами Володько.

Василь уже прийшов зі школи. Він з захопленням оповідає, як вони „воювалися“... Ліпили зі снігу пушки і гатили ними один на другого. Залужців аж до Нечипорового млина загнали. А після на Манастирщині з Толстим Хведяком та Володьком Лисом бабу здоровенну скотили. До весни стоятиме — хвалиться Василь...

Володько, розуміється, цими новинками дуже цікавиться. Він і сам не від того, щоби скотити „здоровенну бабу“, але не зараз, не сьогодні...

„І коли вже ті тато приїдуть?“ — виривається з нього, може вже по десяте... Василь скинув мокрі постолі, розвішав на плиті наквашені, брудні онучі, а сам сів на запічку, звисив ноги над плиту і голосно однотонно виводить...

„Зіма крестянін торжествуя

„На дровнях обновляет путь —

„Його лошадка снег почуя

„Плятьотса рисю какнібудь...

— І що воно той Василь меле? — думає Володько. „На дровнях обновляє путь?...“ Гм!.. І коли вже ті тато вернуться з ярмарку?..

...всаласні жучну посадів
Себя в коня преобразів...

...Начитує Василь, а Володько регочеться...

— Чого ти, дурний регочеш? — ображений Василь.

...в саласні чучку посмердів... Що ти Василь?

— А ти не смійся. То „сміхотворенія“ Пушкіна... Знаєш, хто був Пушкін?...

— Ні — коротко відповідає Володько...

— „Вілійкій рускій поет“ — пояснює по школьному Василь... Але хіба Володько второпає, що то „вілійкій рускій поет“...? Може то такий чоловік, як дід Рачинець, з довгою люлькою та „в саласні чучку усадів“. — Ха-ха-ха!..

„Йому больно і смішно
а мати гродіт йому вовно...“

— Василю! Онучі горять — гукає Володько.

Василь миттю зіскакує просто на гарячу плиту і, попкіши злегка ноги, плигає на землю, одночасно скинувши зотлілі онучі і топче їх босими ногами. Володько догадався і линув під ноги Василеві води...

От тобі „больно і смішно“...

А після хлопці мусіли смоляків та корчаків принести, намити два великі баняки картопель, для коней, корів та свиней. Коні батько нові з ярмарку приженуть. Може вони не їстимуть січки з картоплями? Після давали свиням їсти, кури на сідало зігнали, при чому на Володька знов кидався великий рудий півень. Василь навчив півня битись і він тепер Володькові ходу не дасть. Хвидотові то просто хоч з хати не виходь.

А як тільки почало хилитись над вечір, Володько може сотню разів на двір вибігав; вибігав геть далеко за хутір, до трепетки (коло хутора на захід на Григорчуковому полі стоїть молодий трепеток), ставав там, довго прислухувався, „чи не їдуть?“ Але навкруги тиша. Сніг безпереривно вергає... Чути лише, як кляпотить млин, але і то вже не так голосно, як раніш.

Так бігає Володько до смерку. А як смеркло:

— Боже, Боже! І коли ті вже тато приїдуть?!.. —

Неспокій його зростає. Він стає у вікні на лаві і не відходить звідти ані на хвилику. Йому й їсти не хотілось. Василь весь час чогось сердився, а Хвидот уже давно спить...

Вдивляючись у потік за вікном, Володькові не раз видавалось, що щось там ніби ворухиться...

Приїхали!.. — і він запирав дух, вслухався... Ні — віддихав... Ще ні... „І коли вже ті тато приїдуть?!“

Нарешті бачить Володько, що на дворі щось ніби дійсно заметушилось. Щось виразно ворухиться. Володько знов німіє... — Тррр! — чути батьків голос...

— Василю! Василю! Приїхали! — верещить Володько, аж Хвидот збудився, а сам з лави, на ноги чоборницька і прожогом в двері...

— О, о, о! Дурний. І чого ти верещиш — свариться Василь.